

Кан В.Д.
Київський національний
лінгвістичний університет

АФІКСАЦІЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ РОСІЙСЬКОМОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Починаючи з 80-х рр. ХХ ст., коли почало панувати розуміння мови як когнітивного процесу, в якому фігурують знання трьох типів: про світ, про мову, про ситуацію або контекст мовлення, дослідники все частіше стверджують, що мова виступає засобом об'єктивації відомостей про світ і про саму себе [10, 391]. У зв'язку з цим О. С. Кубрякова [10], спираючись на здобутки ономасіологічної дериватології, висловила припущення, що розв'язання певних проблем слов'янського словотворення дасть змогу поєднати позиції двох шкіл – когнітивного та дискурсивного аналізів.

Мета статті – продемонструвати російську афіксацію у функції одного із засобів відображення російськомовної картини світу. Зазначена мета передбачає розв'язання таких завдань:

описати нові явища в російському морфологічному словотворенні;
визначити тенденції сучасного російського словотворення в аспекті відображення мовної картини світу.

Афіксальне словотворення для східнослов'янських мов є надзвичайно активним [16]. Проблеми, пов'язані із таким способом словотвору, в українському мовознавстві в останні часи розв'язували:

- на матеріалі говірок – Г. Л. Аркушин [1], Л. В. Дика [7], Г. В. Шумицька [18],
- у мові творів художників слова – О. П. Білих [2],
- на основі писемних пам'яток давніх часів – У. М. Штанденко [17], Л. А. Бісовецька [3],
- в аспекті теорії номінації – О. О. Приймак [13], О. Кровицька [9], М. П. Брус [4],
- за частинами мови – С. О. Соколова [14], В.В. Грещук [5],
- у процесі породження тексту – О. Б. Грещук [6].

Проте все частіше звертається увага на ті словотвірні засоби, які віддзеркалюють як динамічні процеси безпосередньо словотворення, так і соціальні, геополітичні, інформаційні тощо зміни в суспільстві (див., наприклад, [15]). Разом з тим перші зміни відбуваються в індивідуальному мовленні, тобто в оказіональному словотворенні, тому значна увага дослідників приділяється саме цьому аспектові [15; 11; 8].

Новотвори, які найточніше відображають ті явища, що властиві сьогоденню Росії, пов'язані з морфологічним словотворенням іменників, зокрема суфіксальним та префіксальним.

Найбільш активно суфікси використовуються на позначення абстрактних явищ. Передусім це суфікси *-изм*, *ація*(а), *-ені*ї, *-ци*н(а).

Перше місце за частотністю вживання займає суфікс *-ація*(а), номінуючи нові соціально значимі процеси дійсності. Цей суфікс має значення наділення тими чи іншими властивостями того, що позначає базова основа типу *гуманізація* – “распространение и утверждение в сфере общественной жизни идей, взглядов и убеждений, проникнутых гуманизмом” [12, 348]. Наприклад, *долларизація*, *макдоналізація*, *алкоголізація*, *суверенізація*, *плюралізація*, *либералізація*, *чизбургернізація*, *бандитизація*, *стандартизація*, *воєнізація*.

У цьому випадку наведені іменники називають певний процес. Специфіка цих абстрактних іменників у тому, що вони утворюються не від дієслів, а іноді навіть із дієсловами взагалі не співвідносяться, наприклад, *талон – талонизація*. Певною мірою це можна пояснити тим, що соціальна дійсність вимагає насамперед нових номінацій, в яких сполучаються значення процесуальності з номінативністю, тому іменні основи найбільш поширені.

Достатньо інтенсивним є процес утворення абстрактних іменників із суфіксом *–изм* для позначення різноманітних суспільно-політичних понять і наукових напрямків: *глобалізм, гангстеризм, унікалізм, американизм*.

Якщо суфікси *–ація(а)* та *–изм* є маркерами книжного мовлення, то суфікс *–щин(а)* виступає показником негативної аксіологічної оцінки. Як правило, у новотвори він вносить відтінок несхвальності, осуду, пов'язаний із характеристикою ідейних, політичних течій негативного характеру. Вихідними основами в цих словах є власні імена тих політичних діячів, що скомпрометували себе в очах суспільства, типу *Сталин – сталинщина, Брежнев – брежневщина*. Це *гайдаровщина, лужковщина, журиновщина* та ін.

Таке саме явище спостерігається при приєднанні суфіксів особи *-чик / -щик, -ец / -овець, -ик, -ист* до основ, які за походженнями є власними іменами. У даному випадку специфічність, змістовність та емоційність позначеного явища пов'язані з антропонімами, але лише вихідне слово набуває конотації, номінуючи широке коло явищ сучасного життя: *горбачевец, гайдаровец, гамсахурдист, звиадист*. До цього ж типу можна віднести й поодинокі випадки з'єднання цих суфіксів з абрєвіатурами, наприклад: *лдровец*.

Слід додати, що для російської мови, де існує тенденція набувати загального значення іменниками чоловічого роду (*учитель, преподаватель* позначає і чоловіка, і жінку), в останні часи спостерігається протилежна тенденція, що за допомогою традиційного суфікса *–к(а)* гендерно маркує осіб за статтю: *звиадистка, ушуистка, дзюдоистка, культуристка, регбистка, шейпингистка, русофобка*. На наш погляд, ці слова переважно позбавлені негативної оцінки на відміну від суфікса *–чик / -щик*, що приєднується до основ, які позначають соціально значущі процеси дійсності: *сувереничик, перестройщик, наивчик*. Як правило, такі слова набувають негативного чи іронічного забарвлення.

Так, сучасне російське суфіксальне (як правило, okazіональне) словотворення підтверджує думку про пряму залежність між соціальною дійсністю та мовними змінами. На цьому етапі розвитку російського суспільства для найменування суспільних процесів та явищ використовуються в переважній більшості віддієслівні іменники, в яких поєднуються значення процесуальності й номінативності.

Крім суфіксації в російській мові, як уже зазначалося, надзвичайно активним є процес префіксації. Його специфіка в сучасний історичний період розвитку суспільства полягає в тому, що спостерігається широке включення іншомовних елементів у російський мовний простір, у тому числі й у процес префіксації споконвічно російських слів або адаптованих запозичених. У свою чергу це сприяє пожвавленню семантично близьких їм російських префіксів і загальній активізації префіксального способу утворення імен.

Провідною рисою зазначеного процесу є розкладання раніш нерозкладних запозичених основ з інтернаціональними препозитивними елементами *анти-, архи-, де-, квази-, контр-, супер-, ультра-, экс-, нео-* та ін. на тлі загальної активізації значної кількості іншомовних морфем. Крім того, непоодинокі випадки, коли до тієї самої основи приєднуються декілька семантично подібних префіксів: *квазикоалиція, псевдокоалиція*. Це

явище свідчить про значну свободу приєднання зазначених елементів до будь-яких основ, особливо до тих, що позначають осіб, суспільні процеси тощо для вираження значення хибності, удаваності, неістиності, тобто про продуктивність зазначених префіксів.

Отже, якщо раніше дослідники ще сперечалися щодо їхнього дериваційного статусу, то зараз все більше переконуються у виконанні ними функції префікса, сполучаючись з російськими основами.

Незважаючи на строкатість семантики таких префіксів, різну продуктивність, неоднорідність їх походження і словотворчих зв'язків, все ж таки можна визначити деякі семантичні групи, зокрема в системі словотвору іменників.

Першу групу за частотністю утворюють препозитивні елементи *лже-, квази-, псевдо-*. Приєднуючись до іменників та прикметників, вони додають до їх семантики не тільки значення неістиності, удаваності, фіктивності, але й негативного відтінку, негативної експресії: *псевдоисторический, лжепредприниматель, квазипартия*.

За тематичним спрямуванням ці слова характеризують суспільно-політичну сферу життя, номінуючи суспільні течії, особистостей у сфері політики, громадські організації, суспільні явища тощо: *лжекоммунист, псевдореволюция, псевдопутч, квазирыночный, псевдодуманист, псевдоученый*.

Другу групу складають іншомовні префікси *гипер-, супер-, ультра-*, які мають значення інтенсивності, високого ступеня того, що названо вихідною основою: *суперскандал, супервыборы, ультрамиллионер, гиперинфляция*. Показником їх активності є те, що вони витискують з активного слововживання споконвічний російський префікс *сверх-*.

До третьої тематичної групи належать префікси із загальним значенням протилежності, заперечення: *анти-, де-, контр-*: *антикумир, антидемократия, контрреформы, контрдемонстрация, деполитизация, дефедерализация, монополизация*.

Слід відмітити, що деякі префікси, зокрема префікс *де-*, означає не тільки заперечення, але й усунення чого-небудь, позбавлення ознаки, яка була привласнена предмету чи явищу. У “Новому словнику російської мови” наводиться дві статті, що пояснюють семантику цього префікса. Перша присвячена іменнику, в якій зазначається, що за допомогою цього префікса утворюються іменники “зі значенням зворотної, протилежної дії по відношенню до позначеного мотивуючим іменником” [12, 361]. У другій – ідеться про утворення дієслів доконаного та недоконаного виду зі значенням “здійснити або здійснювати дію, протилежну тому, що названо мотивуючим словом” [12, 361].

Традиційно зазначений дериваційний процес складається з таких етапів:

- пошук номінативної одиниці (як правило, це корінь), яка містить основне семантичне значення;

- додавання до цієї одиниці суфіксів *-из-* і *-аци-(я)* (перший суфікс у “Новому словнику російської мови” трактується як “словотвірна одиниця, що виділяється в іменнику жіночого роду зі значенням дії або явища, які пов'язані із особою, що названа мотивуючим іменником” [12, 570]; другий – як “словотвірна одиниця, що виділяється в іменниках жіночого роду зі значенням процесуальності або результату дії, що названа мотивуючим словом” [12, 54]); слід додати, що суфікса *-изаци-(я)* словник не фіксує;

- додавання префікса *де-* зі значенням ліквідації вже набутих словом семантичних множників.

Як бачимо, в цій схемі найбільш вразливий суфікс *-из*, оскільки він приєднується до основи, що так чи інакше називає особу.

У сучасному словотворі суфікс *-изаци-(я)* частіше за все пов'язують із дієслівним

суфіксом *-изирова-(ть)*, який додає до вихідної основи такі значення:

- загальне значення дії, яке має відношення до того, що названо мотивуючим словом (*стабілізувати*),

- перетворювати будь-кого, будь-що; робити якимось, чимось; піддаватися будь-чому (*націоналізувати*),

- наділяти ознакою або будь-чим, що названо мотивуючим словом (*витамінізувати*),

- приводити в той чи інший стан (*гипнотизувати*) [12, 577].

Однак наші спостереження дають можливість зробити припущення, що не всі іменники із суфіксом *-изаци-(я)* за походженням є віддієслівними. Якщо, наприклад, слово *политизация* дуже прозоро пов'язується із дієсловом *политизувати*, то *декомунизация* швидше за все передбачає інший ланцюжок, що утворюється за аналогією зі словом *деполитизация*, тобто актуалізується сама модель, її дериваційне значення: “*de* + корінь + суфікс дії”. Отже, ця модель цілком асимілювалася російською мовою. Головна відмінність цих новотворів в тому, що вони в переважній більшості є емоційно забарвленими і називають суспільно-політичні поняття або функціонують у ролі термінів, наприклад, *декодирование*.

Заслуговує на увагу й той факт, що в останні часі в російському мовному просторі активізувався префікс *с-/со-* зі значення спільності: *соплатники, сомладенцы*. На наш погляд, це також відбулося під впливом іншомовного префікса *ко-*, наприклад, *корелеренція*.

Таким чином, у російській мові відбувається посилення словотворчої активності іменників. Значною мірою ми пояснюємо це тим, що є потреба в номінації не тільки нових матеріальних об'єктів, а передусім нових суспільно-політичних явищ. Головне завдання – не тільки позначити їх за допомогою мовних знаків, але й висловити ставлення до них, тому це переважно оказіоналізми з негативним забарвленням.

Провідними тенденціями російського морфологічного словотворення можна вважати загальну активізацію значної кількості іншомовних морфем. Серед префіксів це інтернаціональні препозитивні елементи *анти-, архи-, де-, квази-, контр-, супер-, ультра-, экс-, нео-* та ін., серед суфіксів – *-изм, ацј(а), -ениј, -щин(а)*, які найбільш використовуються для позначення абстрактних явищ.

Використана література:

1. Аркушин Г.Л. Іменний словотвір західнополіського говору / П.Ю. Гриценко (відп.ред.). – Луцьк : РВВ “Вежа” Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 763 с.
2. Білих О.П. Іменниковий словотвір української літературної мови кінця XVIII - середини XIX ст. (на матеріалі мови творів І.П.Котляревського, Г.Ф.Квітки-Основ'яненка, Є.П.Гребінки й Т.Г.Шевченка): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 1997. – 16 с.
3. Бісовецька Л.А. Відіменний суфіксальний словотвір дієслів у мові писемних пам'яток Київської Русі XI – XIII ст.: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні. – К., 1999. – 18 с.
4. Брус М.П. Загальні жіночі особові номінації в українській мові ХУІ- ХУІІ століть: словотвір і семантика: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2001. – 20 с.
5. Грещук В.В. Український відприкметниковий словотвір / Інститут системних досліджень освіти України; Прикарпатський ун-т ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ : Плай, 1995. – 206 с.
6. Грещук О.Б. Словотвір у процесі породження тексту: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 1996. – 24 с.
7. Дика Л.В. Суфіксальний словотвір іменника в говірках полісько- середньонадніпряньського порубіжжя: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України; Інститут української мови. – К., 2003. – 19 с.

8. Красовская О.В. Неузальное словообразование в современной детской литературе: Дис... канд. филол. наук: 10.02.01 / РАН; Институт русского языка им. В.В.Виноградова. – М., 1997. – 248 л.
9. Кровицька О. Назви осіб в українській мовній традиції XVI-XVIII ст.: Семантика і словотвір / НАН України; Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича. – Л., 2002. – 213 с.
10. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
11. Мишутина А. Параметры языковой картины мира И.Бродского в русле лексического и деривационного анализа // Словообразование и номинативная деривация в славянских языках: Материалы VI Международной науч. конф., Гродно, 28-29 мая 1998 г.: В 2 ч. / Гродненский гос. ун-т им. Я. Купалы; Отв. ред.: С. А. Емельянова. – Гродно, 1998. – Ч. 1. – С. 36-40.
12. НСРЯ – Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. – М.: Рус. яз., 2001. – Т. 1: А - О.
13. Приймак О.О. Відномастичний словотвір у сфері термінології та номенклатури (на матеріалі кулінарної лексики): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.01 / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2003. – 16 с.
14. Соколова С.О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові / НАН України; Інститут української мови. – К.: Наукова думка, 2003. – 283 с.
15. Стишов О.А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінці ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації): Автореф. дис... д-ра филол. наук: 10.02.01 / НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К., 2003. – 35 с.
16. Шпілько І.М. Словотвір ад'ектонімів у сучасній словацькій літературній мові: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.03 / НАН України; Інститут української мови. – К., 2003. – 20 с.
17. Штанденко У.М. Відіменний суфіксальний словотвір дієслів у староукраїнській мові XIV- XVIII ст.: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.01 / НАН України; Інститут української мови. – К., 2003. – 20 с.
18. Шумицька Г.В. Словотвір апелятивних іменників у північнолемківських говірках української мови: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.01 / Ужгородський національний ун-т. – Ужгород, 2001. – 19 с.

Климова П.І.

Запорізький національний університет

СУРЯДНО-ПІДРЯДНИЙ ПОЛІНОМ ЯК РІЗНОВИД СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У мовленні, сутність якого, на думку А. Сеше, полягає у здатності “виражати стільки конкретних думок, скільки може придумати людина, і з усіма відтінками почуття, якими супроводжуються ці думки” [9, 24], вживаються висловлення, різноманітні за своєю структурою, семантикою та прагматичними настановами. Звернувшись до сфери мови, – царини, де панують реченнєві структури, стає зрозумілим, що для передачі плину думок, у багатьох випадках використовується складне речення, яке своєму продукуванню завдячує здатності розуму “охоплювати більше понять в акті аналізу і синтезу, ніж просте речення” [там само, 46].

Протягом попередніх сторіч дослідження речення, до складу якого входило більше трьох предикативних одиниць, мало фрагментарний характер. Основний дослідницький інтерес концентрувався навколо мінімального складного речення. Широке використання складних речень зі структурою, в яку входять більше трьох предикативних одиниць, зумовило необхідність детального вивчення таких конструкцій, виявлення їх місця в таксономії складного речення, встановлення особливостей їх структури та семантики. Вивченню цього феномену присвячені численні праці в русистичі (Г. Ф. Калашникова [3; 4], Г. Ф. Гаврилова [2], В. А. Белошапкова [1], Г. П. Уханов [12; 13], О. Г. Усманова [11]), в україністиці (К. Ф. Шульжук [14]), в іспаністиці (Н. М. Корбозерова [5; 6]) тощо.